

revealed between studied male series from Baturyn with Russians from Sebej, collected series of the eastern Ukrainian, Sumy, Chyhyryn and to some extent Lutsk. Baturyn female series show similarities to Latvian, Russian women of southern areas, groups of Belgorod, Vyshgorod, Lyutenka, Lutsk and Sumy.

**Key words:** craniology, craniосcopy, Baturyn, anthropology, population.

[надійшло до редакції: 16.09.2014 р.]

УДК 2-523.6(477)«20»

Олена ЖАМ  
(Переяслав-Хмельницький)  
Наталія ТКАЧЕНКО  
(Переяслав-Хмельницький)  
Лідія ЧЕРЕДНІЧЕНКО  
(Переяслав-Хмельницький)

## **Полеві етнографічні дослідження Чернігівщини науковцями Переяслав-Хмельницького історичного музею в 60–70-х роках ХХ ст.: історія, тематика, результати**

Систематичні наукові експедиції для поповнення відомостей з регіональної етнографії, дослідження побуту і культури українського народу, збирання предметів музейного значення для комплектування етнографічних колекцій розпочалися у Переяслав-Хмельницькому державному історичному музеї (далі – ПХДІМ) (нині Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав») наприкінці 50-х років ХХ ст. і були пов'язані зі створенням етнографічного відділу Історичного музею (відділ створений наказом № 30 від 7.10.1958 р.) [1].

Наша увага зосереджена на етнографічних дослідженнях Чернігівщини в 60–70-х роках ХХ ст. У досліджуваний період науково-експедиційна робота була одним із найважливіших напрямів у діяльності ПХДІМ. Головним завданням науково-експедиційної роботи було: збір і наукова обробка предметів музейного значення, виявлення пам'яток народної архітектури, фіксація відомостей нематеріальної культури. В подальшому зібрані матеріали використовувалися при створенні музейних експозицій і комплектуванні різнопланових колекцій.

Завдяки тому, що музейними працівниками завчасно було проведено низку експедицій і зібраний багатий етнографічний матеріал, створення етнографічного відділу ПХДІМ відбулося в короткі терміни. Директор ПХДІМ М.І. Сікорський і завідувач етнографічного відділу М.І. Жам у статті «Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею», надрукованій у 1965 р. в журналі «Народна творчість та етнографія» писали: «Спираючись на допомогу громадськості – вчителів, студентів, учнів-красназців, протягом 1958–1962 рр. ми організували кількасот історико-побутових експедицій у села Переяслав-Хмельницького району та до сусідніх районів Полтавської і Чернігівської областей. Зібрано багаті етнографічні матеріали, що дало можливість підготувати широку їх різноманітну експозицію» [6, с.106].

Ще до початку проведення етнографічних досліджень Чернігівщини працівники ПХДІМ були частково ознайомлені з досліджуванним регіоном, зокрема були налагоджені зв'язки із Чернігівським історичним музеєм (нині Чернігівський обласний історичний музей імені В. В. Тарновського) та військовою частиною № 67885 в м. Ніжин. Відомо, що з 24 до 27 березня 1956 р. згідно наказу № 7 від 23.03.1956 р. екскурсовод ПХДІМ В.А. Юзвіков їздив у Чернігів для передачі Чернігівському історичному музею 26 експонатів [1]. У липні 1958 р. в Чернігів для «перевірки Чернігівського історичного музею відповідно наказу Міністерства культури від 26 липня 1958 р.» був відряджений науковий працівник В.П. Шкулета [1]. Двічі, у лютому і березні 1957 р., науковий співробітник В.А. Юзвіков їздив у м. Ніжин для оформлення документів і отримання гармати і кулемета «Максим» у місцевій військовій частині (накази № 3 від 20.02.1957 р. і № 4 від 03.03.1957 р.) [1]. Наступного року, згідно наказу № 4 від 16.02.1958 р., до Ніжина з метою отримання зброї для експонування в ПХДІМ був направлений вантажний автомобіль у супроводі завідувача фондами музею В.Я. Москаленка і наукового співробітника В.А. Юзвікова [1]. В липні 1960 р. В.Я. Москаленко і водій П.І. Рева в черговий раз здійснили поїздки у військову частину м. Ніжина з метою одержання військової техніки для експонування в музеї (наказ № 23 від 24.07.1960 р.) [1]. Після тривалої перерви, в жовтні 1967 р. вище згадана військова частина передала ПХДІМ на експонування військове спорядження і техніку, зокрема, гармату 76 мм калібру. За перевезення техніки до Переяслава відповідали слюсар В.І. Осипов і водій І.І. Тесля (наказ № 81 від 21.10.1967 р.) [1]. Через десятиліття, 14 листопада 1977 р., до цієї ж військової частини була відряджена група музейних працівників у складі головного агронома музею П.Г. Павленка, водіїв М.І. Петруні та І.І. Теслі, які двома автомобілями перевезли гармати для фондів ПХДІМ [1].

Перша етнографічна експедиція на Чернігівщину, згідно книги наказів по ПХДІМ, була проведена на початку січня 1961 р. (наказ № 1 від 4.01.1961 р.): «Научным работникам исторического музея: Шкулете В.П., Юзвикову В.А., Нестеровской Е.С. и экскурсоводу музея Романенко М.И. выехать транспортом музея в командировку в Черниговскую область по сбору экспонатов сроком на три дня» [1]. Мета експедиції – збір предметів музейного значення для розширення й удосконалення експозиції етнографічного відділу, розміщеній у пам'ятці архітектури – Михайлівській церкві. Велику кількість предметів музейного значення переяславські музейники придбали в с. Антоновка Варвинського району Чернігівської обл.: у Поліни Євдокимівни Шолом (плахту, фартух, крайку, очіпок), Івана Петровича Артиха (різьблене яро), Кузьми Павловича Федорчатенка (два коряки дерев'яні, дві крайки, сорочку). Значну кількість речей ХІХ ст. мешканці с. Антоновка передали музею безкоштовно: 18 ікон на дереві, 2 ікони на металі, 6 тканих рушників, 2 фрагменти іконостасу, футляр від годинника, дарохранильницю, фрагменти вишивки [2; 3].

Наступна черга експедицій на Чернігівщину розпочалася наприкінці 60-х років ХХ ст. і була пов'язана зі створенням експозиції наддніпрянського села Переяслав-Хмельницького музею народної архітектури та побуту. Насиченим у цьому плані був 1969 р.: впродовж року було організовано чотири експедиції. 18–20 квітня 1969 р. с. Обичів Прилуцького району обстежували з метою виявлення пам'яток і збору експонатів генеральний директор ПХДІМ М.І. Сікорський і завідувач етнографічного музею під відкритим

небом М.І. Жам у супроводі водія І.І. Теслі (наказ № 11-а від 31.03.1969 р.) [1]. У серпні з цією ж метою – «виявлення хати ХІХ ст.» – науковий працівник музею Олена Іванівна Юзвікова була відряджена в с. Липів Ріг Ніжинського району (наказ № 35 від 1.08.1969 р.). [1]. Їй пощастило натрапити на хату, стіни якої від призьби і аж попід стріху були прикрашені рослинним орнаментом. За станом збереження ця пам'ятка не підлягала перенесенню, тому О.І. Юзвікова замалювала малюнки та згодом використала їх в хаті селянина-столяра Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, перевезеної із с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської обл. [5].

У жовтні 1969 р. переяславські музейники: М.І. Жам, В.П. Шаблевський, О.І. Юзвікова, В.А. Юзвіков, Л.С. Чередніченко, Т.А. Козачковська взяли участь у спільній експедиції науковців ПХДІМ і науковців новостворюваного музею-скансену в с. Пирогів під Києвом. Мета експедиції – пошук і збір предметів музейного значення для київського скансену. Проте окремі предмети дісталися й переяславським музейникам. Так, наприклад, відомо, що фондово-закупівельна комісія ПХДІМ 15.10.1969 р. придбала (акт закупки № 394) у жителя с. Євминки Козелецького району А.Г. Костриці солом'яник на два центнера зерна і «лупку» (ліпівку) [2].

У листопаді 1969 р. в Чернігівську область було відряджено дві експедиції (наказ № 53 від 6.11.1969 р. та № 57 від 13.11.1969 р.) для збору експонатів і перевезення вітряка середини ХІХ ст. із с. Ліски Менського району [1]. Цей вітряк був виявлений у жовтні 1969 р. учасниками вище згаданої спільної експедиції науковців переяславського та київського скансенів. Вітряк із с. Ліски належав до найдавніших типів вітряних млинів і мав добрий стан збереження, тому зацікавив науковців обох скансенів. За домовленістю між сторонами, пам'ятка дісталася переяславському музею народної архітектури та побуту. Для перевезення вітряка була відряджена бригада у складі водіїв М.І. Петруні та Ф.Ф. Федоренка (було відправлено два автомобілі) та реставраційної бригади на чолі з П.Ф. Щербіною. Експедиція тривала шість днів – з 10 до 16 листопада. Спільно з реставраторами для пошуку предметів народного побуту виїхала група науковців: М.І. Жам., Т.А. Козачковська, В.П. Шаблевський, О.І. Юзвікова, В.А. Юзвіков. За час, доки тривали роботи з демонтажу і перевезення вітряного млина, науковці обстежили навколишні села, й населенні пункти, що траплялися дорогою й зібрали велику кількість етнографічних матеріалів: 2 сорочки жіночі коленкоріві, 4 вишиті чехлики. В с. Осьмаки місцеві жителі подарували ікони св. Миколая і св. Митрофана, в с. Верій – ікону Спаса Вседержителя, в с. Лави – ікону св. Марії, в с. Ліски – 2 плуги. В с. Жукля Корюківського району – рушники-божники, ткані рушники, чехлики, тютюнницю берестяну, молочник, корсетки (6 шт.). В с. Авді-ївка – п'ять корсеток, сорочку жіночу з мадепаламу, вишиту чорною і червоною заповоччю, узор «жолудки» і сорочку жіночу, вишиту червоною і білою заповоччю, в с. Загородище – глиняні миски. В с. Соснівка – рушники вишиті, в с. Чорнатичі Сосницького району – 3 рушники-божники, корсетки (8 шт.), рушники ткані й вишиті. В с. Жадове – сорочку жіночу, вишиту червоною та чорною заповоччю, узор «яблужка», очіпок чорного кольору, рушники ткані. В с. Осьмаки Сосницького району – рушник-божник, юпки (11 шт.). В с. Борківка – корсетки (11 шт.). В с. Спальне – сіряк, фартухи (2 шт.), жилетку. В с. Загребелля – сорочку жіночу, вишиту на коленкорі червоною та чорною заповоччю, узор «дубовий лист». В с. Удавка – сорочки жіночі й ткані рушники. В с. Сваричівка –

ложку дерев'яну, виготовлену різьбярем А.П. Штепою у 1969 р. (акти надходження № 381, 382, 398, 401, 412 від 30.12.1969 р.) [3].

Основну увагу учасники експедиції приділили збору предметів одягу й рушникам. Лише М.І. Жам збирав знаряддя праці й домашнє начиння. Йому вдалося зібрати найбільше предметів музейного значення (25 одиниць). До його арсеналу потрапили: стелюга, пута для коней, сокира і струг бондарські, косинці дерев'яні (2 шт.), коноплем'ялка, ліхтар переносний, колиска польова, совок дерев'яний, постолі, ополоник, ковганка, лубки, коряки (3 шт.), солом'яники (2 шт.), солом'яні горшки (2 шт.), солом'яні коробки (2 шт.), солом'яні глечики (2 шт.) та ікона (акт № 403 від 2.02.1970 р.) [3].

Насиченим на етнографічні експедиції на Чернігівщину був 1970 р.: впродовж року проведено 6 експедицій: 11–15 лютого (наказ № 5 від 5.02.1970 р.), 13–19 березня (наказ № 10 від 12.03.1970 р.), 25–30 квітня (наказ № 23 від 4.05.1970 р.), 1–12 липня (наказ № 36 від 1.07.1970 р.), 13–21 жовтня (наказ № 50 від 8.10.1970 р.), 13–15 жовтня (наказ № 51 від 12.10.1970 р.) [1]. Їх учасниками були: В.П. Шаблевський, Т.А. Козачковська, М.І. Жам, Ф.О. Трохимов, В.Л. Бейліс, Г.І. Слюсар, В.В. Красюк, Л.С. Кузьменко. Особливістю вище згаданих експедицій була їх довготривалість (5–12 днів) і залучення молодих науковців, що тільки прийшли на роботу до музею. Мета експедицій – обстеження території на предмет виявлення і закупівлі для музею предметів музейного значення, за винятком однієї, що проходила 13–21 жовтня. Її завдання – демонтаж і перевезення вітряка ХІХ ст. із с. Галиця Ніжинського району. Цей вітряк був виявлений в жовтні 1969 р. під кінець роботи спільної експедиції переяславських і київських музейників на Чернігівщину. В серпні 1970 р. комісія на чолі з М.І. Жамом провела перемовини з керівництвом села про можливість передачі вітряного млина для експонування в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини і після отримання попередньої згоди здійснила обстеження вітряка (акт обстеження від 10.08.1970 р.). З 13 до 21 жовтня 1970 р. вітряк був демонтований і перевезений та невдовзі встановлений на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. Паралельно з перевезенням пам'ятки науковці Г.І. Слюсар, В.В. Красюк, Л.С. Кузьменко, В.Л. Бейліс на чолі з Т.А. Козачковською провели обстеження с. Галиця, виявили предмети музейного значення (королевецькі рушники, сорочки, уставки, веретена) і домовилися про передачу їх на експонування до музею (акт передачі № 471 від 20.10.1970 р., № 470 від 24.10.1970 р.) [3].

Учасниця експедиції на Чернігівщину в 1970 р. Л.С. Чередніченко пригадувала як холодного дощового дня прибули до с. Галиця, сільське керівництво направило музейників на проживання до місцевої мешканки. Додому поверталися разом із реставраторами, які розбирали вітряк, у машині, переповненій майбутніми експонатами.

Упродовж 1970 р. фонди ПХДІМ поповнилися цікавими етнографічними матеріалами, зібраними під час проведення експедицій на Чернігівщину: божники вишиті коленкоріві (акт № 416 від 2.02.1970 р.), ліжники, скатертини, юпки із м. Борзни і с. Красностав Борзнянського району (акт № 442, 443, 444 від 26.03.1970 р.), ікони св. Марія і св. Миколай із сіл Лави й Осьмаки Сосницького району (акт № 481 від 25.11.1970 р.), плахта із с. Галиця Ніжинського району [3].

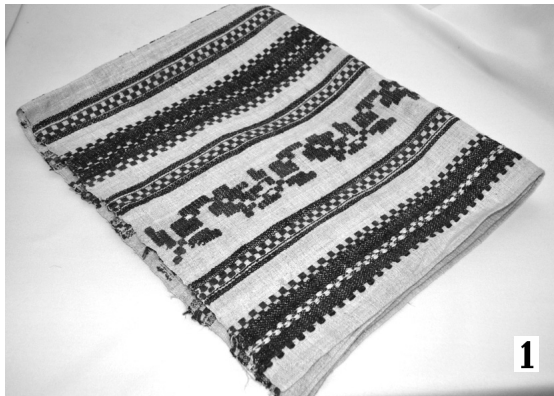
У наступному 1971 р. у Чернігівську обл. було відряджено 3 етнографічні експедиції: 12–14 лютого (наказ № 4 від 26.01.1971 р.), 6–10 серпня (наказ № 22 від 30.07.1971 р.),

22 грудня 1971 р. – 1 січня 1972 р. (наказ № 39 від 20.12.1971 р.) [1]. Учасники все ті ж: М.І. Жам, О.І. Юзвікова, Є.С. Нестеровська, В.П. Шаблієвський і незмінний водій І.І. Тесля. Досвідчені музейники вже мали значний досвід пошукової роботи і були добре ознайомлені з місцевістю. Тому зібрати значний масив етнографічних матеріалів для них було не складно.

Починаючи з 1972 р. змістився акцент у експедиційній роботі ПХДІМ у напрямку пошуку пам'яток народної архітектури. Це було пов'язане із розширенням території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. З метою «виявлення споруд XIX ст.» в Чернігівську обл. був відряджений інженер музею П.І. Шітіков з 4 до 10 січня 1972 р. (наказ № 1 від 2.01.1972 р.) [1]. На початку 1973 р. була організована чергова експедиція «по виявленню споруд для музею народної архітектури та побуту в Семенівський р-н Чернігівської області в складі Єрмольєва М.Н., Петруні М.І., Ліхмана М.Г., Слюсар Г.І., Красюк В.В. терміном на п'ять днів з 30 по 4 лютого 1973 р.» (наказ № 7 від 28.01.1973 р.) [1]. Проте пошуки пам'яток у Чернігівській області очікуваного результату не принесли.

Паралельно із пошуком пам'яток тривали роботи зі збору етнографічних матеріалів. Так, у червні 1972 р. в села Козелецького району була відряджена Т.А. Козачковська (наказ № 25 від 2.06.1972 р.) [1]. Для обстеження сіл Ніжинського і Борзнянського районів у травні 1973 р. була відряджена експедиція у складі М.І. Жама, Т.А. Козачковської, Г.І. Слюсар, В.М. Дем'янчук, Н. Гребенцікової (наказ № 24 від 3.05.1972 р.) [1]. В жовтні 1973 р. відряджена чергова експедиція в Борзнянський район зі збору експонатів у складі М.І. Жама (керівник), В.М. Дем'янчук, Г.І. Слюсар, В.Ф. Трястовської, І.В. Азаренкової, Л.І. Доброскок і водія І.І. Теслі (наказ № 46 від 18.10.1973 р.) [1].

Пошуки етнографічних матеріалів у Чернігівській обл. були більш вдалими за виявлення пам'яток. В м. Новгород-Сіверський у Надії Львівни Заганайло був придбаний за 35 крб. кінний привід для молотарки (акт № 704 від 3.04.1972 р.). Нині цей унікальний експонат демонструється в Музеї хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». В с. Форостовичі Новгород-Сіверського району було придбано гак (акт № 656 від 5.05.1972 р.). Вдалими були розвідки в с. Вертіївка і с. Заньки Ніжинського району, с. Берестовець Борзнянського району. Тут придбали чимало намист, рушників, скатертин, настільників, запуску парчеву, хустку шовкову, судник, солом'яні коробки і солом'яне всиплище (акти № 776, 777, 780, 783, 789 від 1.11.1973 р.). Пощастило переяславським музейникам на цінні знахідки в с. Тітовки Ніжинського району: Сирота Ганна Омельянівна передала музею настольники (2 шт.), хустку, постілку, намисто (2 шт.) по 10 разків, форму для паски, юпку, коробку солом'яну, Михайло Сидорович Сидоренко за 8 крб. продав воскобійку XIX ст. (акти № 745, 746, 748 від 18.05.1973 р.). На цінні знахідки натрапили в с. Дрімайлівці та с. Жуковка Куликівського району, а також м. Куликівка: у Іанни Юріївни Глоби придбали ліжник вовняний за 30 крб., у Марії Михайлівни Мехед два намиста (на сім разків модне за 4 крб. і намисто на 4 разки добре за 2 крб.) і дукач за 4 крб., рушники домоткані і фабричні кралевецькі, настільники, утиральники, утиральник-полавний, «постілки» (рядна), сорочки і навіть ботинки за 3 крб. (акти № 737, 738, 739, 740, 742, 743, 744, 747 від 18.05.1973 р.). В м. Ніжин придбали для музею: ліжник, постілку, настільник, рушник тканий (2 шт.), ліжник за 27 крб., намисто добре за 5 крб., дві хустки домоткані за 5 крб. і 3 крб. відповідно (акти № 735, 741 від 28.05.1973 р.) [2].



1



2



3



4



5

1. Хустка домоткана; с. Тітовки, Ніжинський район, Чернігівська обл. (інв. № Т-2306);  
 2. Юпка; с. Дрімалівка, Куликівський район, Чернігівська обл. (інв. № Т-2250);  
 3. Кофта; с. Загребелля, Сосницький район, Чернігівська обл. (інв. № Т-1045); 4. Попередниця;  
 с. Макишин, Городнянський район, Чернігівська обл. (інв. № Т-10259); Юпка; м. Борзна,  
 Борзнянський район, Чернігівська обл. (інв. № Т-1362)

Починаючи з 1974 р. етнографічні обстеження Чернігівщини йдуть на спад. Так, наприклад, у 1974 р. в Чернігівську обл. експедицій не відряджалося, а впродовж наступних років – по одній-дві на рік. У книзі актів на покупку предметів музейного значення лише один запис – акт під № 749 від 19.05.1974 р. про придбання запаски парчевої, намиста модного, корсетки «міньона» в с. Жуківка Куликівського району. [2].

У листопаді 1975 р. в Ніжинський район був відряджений науковий працівник М.М. Ско-роспехов із метою збору предметів музейного значення (наказ № 53 від 15.11.1975 р.) [1]. Під 1975 р. в книзі актів на придбання предметів музейного значення є лише акт за № 1132 від 22.10.1975 р. про придбання у Марусі Афанасівни Глопчі в с. Безуглівка Ніжинського району корсетки та спідниці [1].

Наступного 1976 р. (з 26 до 30 січня) була здійснена експедиція в Липлянський район у складі М.М. Скороспехова, Г.І. Слюсар, В.П. Ісак, Г.М. Бузян, В.М. Лихоти, Н.В. Манжули, Л.С. Кузьменко та водія М.І. Петруні (наказ № 2 від 14.01.1976 р.) [1].

Впродовж 1976 р. в селах Івківці й Обичів Прилуцького району придбано: крайки, сорочки і рушники (акти № 1143, 1155, 1157, 1167, 1168 від 30.01.1976 р.), в с. Монастирище Ічнянського району намиста (2 шт.), крайку, юпку, сорочку, настільник (акт № 1166 від 30.01.1976 р.) [2].

У 1977 р. (з 25 по 29 липня) була здійснена експедиція в Куликівський район у складі М.І. Жама (керівник), Г.І. Шевченко, Н.В. Манжули (наказ № 35 від 21.07.1977 р.) [1].

У 1978 р. (з 20 до 25 листопада) у відрядження для збору етнографічних матеріалів у Чернігівській обл. був направлений П.І. Шитік (наказ № 62 від 16.11.1978 р.) [1]. З цієї експедиції було привезено і представлено 17 лютого 1979 р. на фондово-закупівельну комісію два настільники та рушник-божник, куплені у Ганни Павлівни Тищенко із с. Чорнотичі Сосницького району (акт № 43 від 17.02.1979 р.) [2].

Останнє за досліджуваний період відрядження в Чернігівську обл. здійснив 11–13



Очіпок; с. Жадове, Семенівський район, Чернігівська обл.  
(інв. № Т-1048)



Солом'яник; с. Євминки, Козелецький район, Чернігівська обл.  
(інв. № Е-431)

грудня 1980 р. згідно з наказом Міністерства культури директор Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника М.І. Сікорський у супроводі водія М.І. Приходька (наказ № 48 від 1.12.1980 р.) [1].

Усього за досліджуваний період на Чернігівщину було здійснено близько 50 експедицій, з яких офіційно наказом було проведено 35. Обстеженнями були охоплені районні центри Ніжин, Сосниця, Куликівка, а також райони: Ніжинський (села Галиця, Заньки, Вертіївка, Тітовки, Сальне, Липів Ріг), Прилуцький (села Ковтунівка, Обичів), Сосницький (села Авдіївка, Осьмаки, Чорнатичі, Лави, хут. Якличі), Козелецький (с. Євминки), Куликівський (села Жуківка, Дрімайлівка), Борзнянський (с. Берестовець), Менський (села Ліски, Борківка, Городище), Семенівський (с. Жадове), Корюківський (с. Жукля), Варвинський (с. Антоновка).

У результаті проведення етнографічних експедицій на Чернігівщину до Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» поступили: дві пам'ятки архітектури (вітряки із с. Галиця Ніжинського району та с. Ліски Менського району) та музейні предмети: одяг, прикраси, ікони, сільськогосподарські знаряддя праці, речі домашнього вжитку, що згодом були використанні при створенні експозицій Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини й інших тематичних музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

### Джерела та література

1. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», відділ кадрового та адміністративного забезпечення, книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (22.08.1950 – 13.07.1957 рр.); книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (14.07.1957 – 23.12.1964 рр.); книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (02.01.1965 – 05.05.1969 рр.); книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (02.01.1965 – 05.05.1969 рр.); книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (06.05.1969 – 29.03.1972 рр.); книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (03.04.1972 – 11.10.1973 рр.); книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (15.10.1973 – 03.07.1975 рр.); книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (08.02.1975 – 13.07.1976 рр.); книга наказів по Переяслав-Хмельницькому історичному музею (15.07.1976 – 31.12.1980 рр.).
2. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», фонди, акти на покупку предметів музейного значення 1960–1980 рр.: Акт № 79 від 15.10.1960 р.; Акт б/н від 25.09.1960 р.; Акт б/н від 26.09.1960 р.; Акт № 394 від 15.10.1969 р.; Акт № 444 від 26.03.1970 р.; Акт № 443 від 26.03.1970 р.; Акт № 442 від 26.03.1970 р.; Акт № 704 від 03.04.1972 р.; Акт № 783 від 1.11.1973 р.; Акт № 780 від 1.11.1973 р.; Акт № 779 від 1.11.1973 р.; Акт № 776 від 1.11.1973 р.; Акт № 749 від 19.05.1973 р.; Акт № 748 від 18.05.1973 р.; Акт № 747 від 18.05.1973 р.; Акт № 746 від 18.05.1973 р.; Акт № 745 від 18.05.1973 р.; Акт № 744 від 18.05.1973 р.; Акт № 743 від 18.05.1973 р.; Акт № 742 від 18.05.1973 р.; Акт № 741 від 28.05.1973 р.; Акт № 740 від 28.05.1973 р.; Акт № 739 від 18.05.1973 р.; Акт № 738 від 18.05.1973 р.; Акт № 737 від 18.05.1973 р.; Акт № 735 від 28.05.1973 р.; Акт № 1168 від 30.01.1976 р.; Акт № 1167 від 30.01.1976 р.; Акт № 1166 від 30.01.1976 р.; Акт № 1157 від 30.01.1976 р.; Акт № 1156 від 30.01.1976 р.; Акт № 1155 від 30.01.1976 р.; Акт № 1143 від 31.01.1976 р.; Акт № 1132 від 22.05.1975 р.; Акт № 43 від 17.02.1979 р.; Акт № 42 від 17.02.1979 р.; Акт № 41 від 17.02.1979 р.; Акт № 39 від 17.02.1979 р.; Акт № 38 від 17.02.1979 р.; Акт № 37 від 17.02.1979 р.
3. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», фонди, акти на вступ на постійне збереження в Переяслав-Хмельницький історичний музей експонатів музейного значення за 1960–1980 рр.: Акт № 382 від 20.11.1969 р.; Акт № 412 від 30.12.1969 р.; Акт № 403 від 29.11.1969 р.; Акт № 398 від 29.11.1969 р.; Акт № 401 від 30.11.1969 р.; Акт № 416 від 2.02.1970 р.; Акт № 656 від 5.05.1972 р.; Акт № 466 від 1970 р.; Акт № 471 від 24.10.1970 р.; Акт № 481 від 15.11.1970 р.; Акт № 470 від 24.11.1970 р.



4. Національний історико-етнографічний заповідник Переяслав», фонди, список експонатів переданих у фонди Історичного музею етнографічною експедицією в складі наукових працівників: Шкулета В.П., Юзвікова В.А., Нестеровської Є.С., Романенко М.І., 29 вересня 1969 р.
5. Польові матеріали авторів. Записано 21.01.2014 р. від О.І. Юзвікової, 1926 р. н., мешканки м. Переяслав-Хмельницький Київської обл.
6. *Сікорський М.І., Жам М.І.* Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею // Народна творчість та етнографія. – К., 1965. – С. 106.

**Жам О., Ткаченко Н., Чередниченко Л. Польові етнографічні дослідження Чернігівщини науковцями Переяслав-Хмельницького історичного музею в 60–70-х роках ХХ ст.: історія, тематика, результати**

У статті висвітлені історія, тематика і результати етнографічних експедицій науковців Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею на Чернігівщину в 60–70-х роках ХХ ст.

**Ключові слова:** польові дослідження, етнографія, Переяслав-Хмельницький державний історичний музей.

**Жам Е., Ткаченко Н., Чередниченко Л. Полевые этнографические исследования Черниговщины учеными Переяслав-Хмельницкого исторического музея в 60–70-х гг. ХХ в.: история, тематика, результаты**

В статье освещены история, тематика и результаты этнографических экспедиций ученых Переяслав-Хмельницкого государственного исторического музея на Черниговщину в 60–70-х гг. ХХ в.

**Ключевые слова:** полевые исследования, этнография, Переяслав-Хмельницкий государственный исторический музей.

**Zham O., Tkachshenko N., Cherednychenko L. The ethnographic researches of Chernihiv region by the scientists of Pereyaslav-Khmelnyskiy Historical Museum in 1960–1970s.: history, subjects, results**

The article shows the history, theme and results of ethnographic expeditions of scientists of the Pereyaslav-Khmelnyskiy State Historical Museum on Chernihiv region in the 60–70s of 20 century.

**Key words:** natural studies, ethnography, Pereyaslav-Khmelnyskiy State Historical Museum.

[надійшло до редакції: 06.08.2014 р.]

УДК 39.398.331

Людмила КОСТЕНКО  
(Київ)

### Зажинковий обряд на Лівобережному Поліссі

Збирання урожаю рослин супроводжувалося обрядами. Особливо багатою обрядовістю відзначалися жнива. Обряди частіше проводили на житньому полі, оскільки жито було головною хлібною культурою. Період жнив поділявся на три етапи: зажинки, власне жнива, обжинки. В науці більше вивчені обжинки. До теми зажинків зверталося небагато дослідників. Серед них М. Пйотровський, який описав перший день жнив на Овруччині (частина Житомирщини) [2]. Інший дослідник К. Кутельмах на матеріалах із Центрального Полісся, прослідкував зв'язок зажинкових і обжинкових обрядів з культом предків [9]. Сучасний стан збереження зажинкових і обжинкових